

ATLAS TURYSTYCZNY

Grecji
kontynentalnej

ATLAS TURYSTYCZNY

Grecji
kontynentalnej

TEKST: PETER ZRALEK

REDAKCJA: JOANNA RUTKOWSKA-MARCHEWKA

KOREKTA: JUSTYNA TOMAS

PROJEKT MAKIETY: MARIUSZ DYDUCH

PROJEKT OKŁADKI: AMADEUSZ TARGOŃSKI

OPRACOWANIE GRAFICZNE OKŁADKI: JACEK BRONOWSKI

SKŁAD, FOTOEDYCJA I OPRACOWANIE GRAFICZNE: PANCZAKIEWICZ ART.DESIGN® –

WWW.PANCZAKIEWICZ.PL

ZDJĘCIA NA OKŁADCE: SHUTTERSTOCK.COM

front od góry shutterstock.com: © Anastasios71, © Benny Marty

pozostałe (grzbiet i tył): © Marzena, Michał i Jacek Bronowscy / foto-baza.pl

Wydanie I, Warszawa 2019

Copyright for text, cover and layout © Wydawnictwo SBM, 2019

Wydawnictwo SBM Sp. z o.o.

ul. Sułkowskiego 2/2

01-602 Warszawa

www.WYDAWNICTWO-SBM.pl

ISBN 978-83-8059-879-9

SPIS TREŚCI

KALEJDOSKOP 5

Witajcie w Grecji (6) • Rozmaitości (8) • Dzieje Grecji (14) • Geografia (16) • Najślynniejsi Grecy (18) • Kuchnia (22)

TRASY 25

Ateny (28) • Ateny bizantyjskie, tureckie i współczesne (31) • Okolice Aten (34) • Północny Peloponez (36) • Środkowy i południowy Peloponez (39) • Na północ od Aten (42) • Na wschód i zachód od Salonik (46)

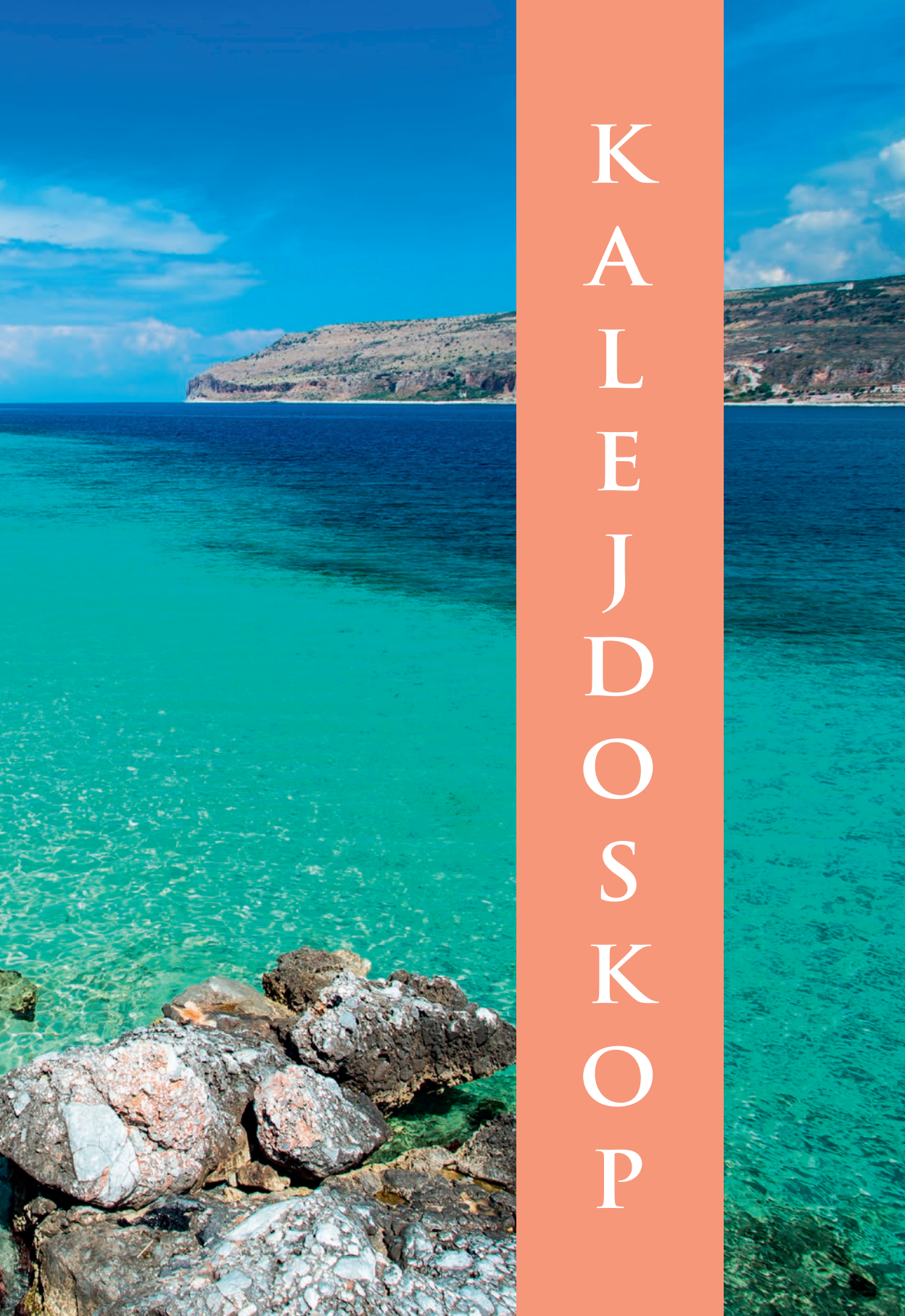
ATLAS OD A DO Z 47

Abdera (52) • **A**mfipolis (53) • **A**rachowa (54) • **A**reopolis (55) • **A**rgos (56) • **A**rta (57) • **A**teny (58) • **A**thos (74) • **B**assaj (77) • **C**halkidiki (78) • **D**afni (80) • **D**elfy (81) • **D**imitsana (86) • **D**odona (87) • **E**desa (88) • **E**leusis (89) • **E**pidauros (90) • **E**rmioni, Porto Cheli i Kosta (92) • **F**ilippi (93) • **G**alatas (96) • **G**astouni (97) • **G**eraki (98) • **G**ytheio (99) • **I**oannina (100) • **I**stmia (102) • **K**ambos (103) • **K**alamata (104) • **K**alambaka (105) • **K**anał Koryncki (106) • **K**ardamyli (108) • **K**astoria (109) • **K**awala (110) • **K**omotini (112) • **K**oroni (113) • **K**orynt (114) • **K**ozani (120) • **K**santi (121) • **K**yparissia (122) • **L**arisa (123) • **L**erna (124) • **M**ani (125) • **M**egalopolis (128) • **M**essini (129) • **M**eteory (130) • **M**istra (135) • **M**issolungi (136) • **M**onemwasia (137) • **M**oni Pentelis (140) • **M**ykeny (141) • **N**afpaktos (144) • **N**auplion (145) • **N**emea (148) • **O**limp (149) • **O**limpia (152) • **O**rchomenos (155) • **O**sios Lukas (156) • **P**aramythia (157) • **P**arga (158) • **P**atras (159) • **P**ella (161) • **P**ireus (162) • **P**erweza (163) • **P**ylos (164) • **S**aloniki (169) • **S**eli (176) • **S**eres (177) • **S**iatista (178) • **S**union (179) • **S**parta (181) • **S**pilla Dirou (182) • **T**ermopile (183) • **T**olo (184) • **T**rikala (185) • **T**ripolis (186) • **T**yryns (187) • **W**ergina (188) • **W**eria (189) • **Z**itsa (191)

K A L E J D O S K O P

WITAJCIE W GRECJI

Powierzchnia Grecji jest 2,5 razy mniejsza od powierzchni Polski. Jej terytorium składa się z części kontynentalnej oraz ponad 3000 wysp, z których przeszło 150 jest zamieszkałych. Wspaniałe podgórskie i górskie tereny, śródziemnomorski klimat oraz bogata historia kraju przyciągają turystów z całego świata.

Grecję jako miejsce wypoczynku i wakacji odkryto już przeszło dwa tysiące lat temu. Udawali się do niej m.in. zmęczeni polityką senatorowie rzymscy, którzy w swoich willach spędzali znaczną część roku. Dziś Grecja to jedno z najpopularniejszych miejsc wybieranych przez turystów, którzy szukają nie tylko pięknych plaż i wspaniałego nadmorskiego klimatu, lecz także chcą poznać kraj, który ukształtował europejską cywilizację.

▲ Grecja
na mapie Europy

▼ Erechtejon
na ateńskim
Akropolu

▲ Akropol
o wschodzie
słońca

► Grecka
amfora
(VII w. p.n.e.)

▼ Greckie
restauracje
w dzielnicy
Plaka w Atenach

Znane powiedzenie Monteskusza brzmi: „Szczęśliwy jest naród, którego historia jest nudna”, jednak mieszkańcy Grecji wydają się hołdować zupełnie odwrotnej zasadzie. Mimo trudnej, ale i fascynującej historii należą do narodów najbardziej zadowolonych z życia.

Choć na świecie nie brakuje miejsc, w których można znaleźć wspaniałe zabytki i dużo słońca, to grecka radość i gościnność są niepowtarzalne.

ROZMAITOŚCI

Powiedzieć, że Grecja to kraj kontrastów, to jakby nie powiedzieć nic. Trudno bowiem znaleźć drugi taki kraj, w którym urodziliby się zarówno wielcy filozofowie, tacy jak Platon i Arystoteles, jak i *rebetiko*, czyli muzyka ulicy grana przez biedaków i uchodźców.

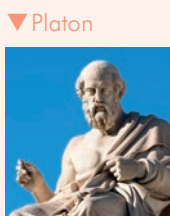
FILOZOFIA

„Od Greków zaczyna się nie tylko filozofia, ale w ogóle rodzaj ludzki”, pisał grecki filozof Diogenes Laertios. Filozofię rzeczywiście trudno wyobrazić sobie bez starożytnych greckich myślicieli. Angielski matematyk i fizyk Alfred North Whitehead posunął się nawet do stwierdzenia, że „cała filozofia europejska to ciąg przypisów do Platona”.

Wymienienie samych imion najważniejszych antycznych filozofów greckich zajęłoby kilka stron, nie mówiąc już o ich poglądach i systemach. Poniżej znajduje się zatem jedynie garść celnych i najbardziej znanych myśli, jakie zrodziły się w głowach wielkich Greków.

▲ Diogenes

▼ Platon

POZNAJ
(SAMEGO) SIEBIE

MAKSYMA DELFICKA

CZŁOWIEK
JEST MIARĄ
WSZECHRZECZY

PROTAGORAS Z ABDERY,
V w. p.n.e.

NIEJEDEN, KOMU
SIĘ WYDAJE, ŻE UMIE
MÓWIĆ, PO PROSTU
NIE UMIE MILCZEĆ

EPICCHARM,
VI–V w. p.n.e.

NIE POŻĄDAJ
RZECZY
NIEMOŻLIWYCH

CHILON ZE SPARTY,
VI w. p.n.e.

MŁODZIENIEC STAJE
SIĘ MĘŻCZYZNĄ, KIEDY
OBCHODZI KAŁUŻĘ,
ZAMIAST W NIĄ WEJŚĆ

PLATON
V-IV w. p.n.e.

MIŁOŚĆ JEST
NAJWIĘKSZĄ SŁODYCZĄ
NA ZIEMI I NAJWIĘKSZĄ
Z GORYCZY

EURYPIDES,
V w. p.n.e.

DOPÓKI ŻYJEMY,
ŚMIERCI NIE MA,
GDY SIĘ ZJAWIA, NAS
JUŻ NIE MA

EPIKUR,
III w. p.n.e.

JEŚLI OŻENISZ SIĘ
Z BRZYDKĄ, BĘDZIE TWOIM
NIESZCZĘŚCIEM, JEŻELI ZAŚ
Z PIĘKNĄ, NIESZCZĘŚCIE
BĘDZIESZ DZIELIŁ Z INNYMI

BION Z BORYSTENES,
III w. p.n.e.

KOMBOLOI

Niemal w każdym miejscu w Grecji widuje się mężczyzn ze sznurami koralików w ręce. To słynne *komboloi*, obracane w jednej lub dwóch dłoniach, służące do wymachiwania lub wybijania rytmu słyszanej w radiu muzyki. *Komboloi* nie mają żadnego religijnego znaczenia, nie można jednak wykluczyć, że ich pierwowzorem był różaniec, a nawet pochodzące z odleglejszych czasów amulety odpędzające złe moce. Powszechnie się uważa, że poprawiają samopoczucie, zmniejszają stres, ale służą też do zabicia czasu.

Używają ich także osoby, które chcą rzucić palenie.

Liczba koralików jest dowolna, ale przeważnie nieparzysta. Jedne z najbardziej cenionych koralików są robione z bursztynu, koralu morskiego i srebra, a te najcenniejsze – z faturanu, czyli mieszaniny naturalnych lub sztucznych żywic.

REBETIKO

To muzyka ulic greckich miast, która powstała w I połowie XIX w. Jej nazwa pochodzi zapewne od ludzi z marginesu społecznego, *rebetis*, od których roило się w spelunkach Salonik i portowego Pireusu. Wyróżniali się odwagą, bezczelnością i wycuciem rytmu. Wielu muzyków grających *rebetiko* przybyło z dawnych miast greckich Azji Mniejszej, zwłaszcza po zakończeniu I wojny światowej setki tysięcy uchodźców zapelniły ulice. Poza nadziejami przywieźli ze sobą m.in. buzuki (*bouzouki*), instrument, który dołączył do bębenków, gitary i lutni. Z czasem w tworzenie nowych pieśni zaangażowali się poeci, jak Markos Vamvakaris i Janis Ritsos, a muzykę tworzyli uznani kompozytorzy, np. Manos Hatzidakis i Mikis Theodorakis.

Prawdziwe *rebetiko* odeszło zapewne razem z warunkami, w których wyrosło, z biedą i poczuciem krzywdy. Można znaleźć je jeszcze na płytach, których najlepiej słuchać w skupieniu późno w nocy ze szklanką ciemnego, ciężkiego wina.

▼ ▲ Buzuki –
tradycyjny grecki
instrument

▲ Pamiątkowe
ikony, Saloniki

▼ Ikona
Chrystusa Króla
Chwały z Agia
Triada w Akrotiri

IKONA

Ikona przedstawia przeważnie Jezusa, świętego bądź scenę biblijną i jest sporządzana według ustalonych reguł. Przede wszystkim nie wolno pokazywać na niej profilu twarzy, chyba że chodzi o osobę w tle, grzesznika lub szatana. Unika się też wizerunków Boga Ojca.

Aby obraz po namalowaniu mógł się stać ikoną, przez 40 dni musi być wystawiony w kościele. Z kilku obrazów buduje się iko-nostas, za którym w cerkwi jest odprowadzane nabożeństwo.

Ikony są charakterystyczne dla Kościołów wschodnich, w tym dla greckiego Kościoła prawosławnego, do którego należy większość Greków. Różnice w doktrynie między nim a Kościołem katolickim są raczej niewielkie. Do zerwania więzów między wspólnotami doszło w 1054 r., gdy legat papieski złożył w Konstantynopolu na ołtarzu kościoła Hagia Sophia bullę ekskomunikacyjną, a patriarcha wschodni odpowiedział wyklęciem legata. Kościół prawosławny nie uznaje prymatu biskupa Rzymu oraz postanowień niektórych soborów.

OLIWKA

Drzewo oliwne jest chyba najbardziej rozpoznawalną rośliną południa Europy, charakterystyczną również dla krajobrazu Grecji, gdzie uprawia się je od tysięcy lat. Oliwka (*Olea europaea*) należy do roślin wyjątkowo długowiecznych, wiek niektórych drzew szacuje się na 1200–1300 lat. W Piśmie Świętym jest symbolem urodzaju, pokoju i błogosławieństwa bożego. Uosabia też mądrość, jest znakiem siły, częstym atrybutem greckich bogów. Pozyskiwany z owoców olej stanowił podstawę gospodarki wielu dawnych wspólnot i był wykorzystywany m.in. w kuchni, do pielęgnacji ciała i w lampkach oliwnych, a drewno – w budownictwie.

Grecy mają szczególny stosunek do oliwek. Ich uprawa miała wymiar religijny i nie każdy mógł się nią zajmować – w niektórych rejonach było to zajęcie przeznaczone jedynie dla chłopców i dziewcząt przed inicjacją seksualną. Drzewka oliwne podlegały też specjalnej ochronie, a za ich ścięcie groziła nawet kara śmierci. Niegdyś oliwę składano zmarłemu do grobu, dziś na znak obecności Ducha Świętego smaruje się nią dziecko po zanurzeniu go w wodzie podczas ceremonii chrztu.

▲ Gałązka z owocami oliwki

▼ Ogród oliwny

DZIEJE GRECJI

„Nikt nie wie dokładnie, skąd przybyli pierwsi Grecy” – pisał Patrick Leigh Fermor, znawca kraju i autor wielu książek o nim. – „Grecy, tak starożytni, jak i współcześni, byli od zawsze, i są nadal, mieszaniną ras”.

W historii osadnictwa na terenach dzisiejszej Grecji jest wiele niewiadomych. Trudno chociażby stwierdzić, jaki konkretnie lud stworzył kulturę cykladzką (ok. 3200–1050 p.n.e.) – pierwszą kulturę na ziemiach, które dziś są określane mianem greckich, lub minojską (ok. 3000–1100 p.n.e.) – powstałą na Krecie. Tradycyjnie przyjmuje się, że początek Grecji starożytnej wiąże się z przybyciem na jej tereny trzech grup ludności indoeuropejskiej – Dorów, Jonów i Achajów. Okres ten trwał bardzo długo i skończył się wraz z upadkiem Rzymu w V w. n.e. Zanim jednak do tego doszło, zrodziło się, rozwinęło i przebrzmiało wiele różnorodnych kultur, m.in. kultura mykeńska – najstarsza greckojęzyczna kultura epoki brązu, za której upadek odpowiadają Ludy Morza oraz Dorowie. W IX w. na terenach greckich zaczęły się rozwijać miasta – *polis*, spośród których najbardziej znaczące były rywalizujące ze sobą Sparta i Ateny. Szczytowym momentem w rozwoju Grecji starożytnej był okres zwany klasycznym, trwający od odparcia najazdu Persów w I połowie V w. p.n.e. aż po śmierć Aleksandra Wielkiego w 323 r. n.e. W związku z podobojami tego wybitnego dowódcy kultura grecka zawędrowała tam, gdzie i jego wojska: aż po zachodnie granice Indii. Czas, w którym kultura starożytnej Grecji rozrastała się wraz z terenami Aleksandra Macedońskiego, nazywamy okresem hellenistycznym. Nawet gdy Grecja uległa politycznie Rzymowi, nie przejęła rzymskich tradycji – to Rzym zaadaptował kulturę grecką do swych potrzeb.

Bogactwo i żywotność kultury greckiej nie znajdują precedensu w dziejach ludzkości. To na jej gruncie rozwinęła się kolejna doniosła cywilizacja nad brzegami Morza

▲ Głowa byka, kultura minojska

▼ Mozaika z Rodos

▲ Marmurowy sfinks, Delfy

Śródziemnego – wschodnia część Imperium Rzymskiego, czyli Cesarstwo Bizantyjskie. Istniało ono przez tysiąc lat aż do 1453 r., kiedy stolica imperium, Konstantynopol, została zdobyta przez wojska osmańskie. Od tego momentu przez wiele wieków to Turcy decydowali o dziejach Grecji.

Sytuacja ludności greckiej pod panowaniem tureckiego sultana przypomina nieco sytuację Polaków pod zaborami. Po wielu próbach odzyskania wolności zapoczątkowane w marcu 1821 r. w Patras powstanie, dziewięć lat później przyniosło upragnioną niepodległość. Grecja stała się monarchią, a na jej czele jako pierwszy władca stanął pochodzący z Bawarii, siedemnastoletni wówczas Otton I Wittelsbach. Wiek XX był okresem gwałtownych zmian.

Po I wojnie światowej i wojnie grecko-tureckiej (1919–1922) doszło do masowych przesiedleń. Ponad milion Greków opuściło swe domy w Azji Mniejszej i skierowało się na zachód. W latach 30. XX w. władzę w kraju przejął generał Metaksas, który proklamował trzecią cywilizację helleńską (po pierwszej – starożytnej – i drugiej – bizantyjskiej). Po wybuchu II wojny światowej Grecję zaatakowały Włochy pod rządami Mussoliniego, następnie kraj był okupowany przez wojska niemieckie.

Bardzo trudny dla Grecji okazał się okres powojenny: w wojnie domowej – trwającej aż do 1949 r. – starły się siły prozachodnie i partyzantka komunistyczna wspierana przez ówczesny Związek Radziecki. W walkach po obu stronach zginęło łącznie ponad 50 tys. osób.

Późniejsze kłopoty gospodarcze doprowadziły do przewrotu politycznego, co poskutkowało tym, iż od 1967 r. Grecją rządziła junta wojskowa. W 1974 r. upadł faszystujący reżim wojskowy i państwo stało się republiką, a odbudowę Grecji przyspieszyło jej wejście do Unii Europejskiej w 1981 r. Dwadzieścia lat później euro zastąpiło tradycyjną drachmę. Od kilkunastu lat kraj przeżywa głęboki kryzys ekonomiczny.

▼ Mozaika

GEOGRAFIA

Grecja zajmuje obszar prawie 132 tys. km², w tym kontynentalna część ma powierzchnię 110,5 tys. km² (ok. 1/3 Polski). Podstawowe pytanie o liczbę wysp greckich pozostaje kwestią wysoce problematyczną. Niektórzy mówią o 9835, inni o 3500, jeszcze inni o 1500. Zależy to od przyjętego kryterium... wielkości.

Morza Egejskie i Jońskie są usiane miriadami tworów skalnych, wielkich, dużych, małych, maleńkich i całkiem malutkich. Czy skałka wystająca z morza jest już wyspą? Równie niejednoznaczne są dane na temat liczby wysp zamieszkiwanych, oscylujące pomiędzy 160 a 230.

Wszystkie wyspy są usytuowane w basenie Morza Śródziemnego, podzielonego na mniejsze akweny: morza Egejskie, Jońskie, Kreteńskie i Libijskie. Na lądzie Grecja graniczy z Albanią, Republiką Północnej Macedonii i Bułgarią (najdłuższa granica kraju o długości 472 km), a od wschodu z Turcją.

Kontynentalna Grecja jest górzysta (3/4 powierzchni zajmują góry i tereny podgórskie), a jej najwyższym wzniesieniem jest masyw Olimpu (szczyt Mitikas, 2918 m n.p.m.), pod względem wysokości siódma góra Europy. Oddziela on krainę Tesalii od leżącej na północy Macedonii.

▲ Skaliste greckie wybrzeże

▼ Panorama łańcucha gór Pindos

▲ Greckie
wszędobylskie
kozy

Środkową Grecję przecina wysoki, uformowany w trzeciorzędzie, łańcuch gór Pindos, a od północy kraj zamyka pasmo Rodopów. Peloponeskie krainy Mesenii i Lakonii oddzielają góry Tajget.

W Grecji wyróżnia się trzy główne rodzaje klimatu, ale zdecydowanie przeważa podzwrotnikowy śródziemnomorski, który charakteryzuje się wilgotną, łagodną zimą oraz gorącym, suchym i długim latem. Na terenach górskich i podgórskich występuje klimat alpejski (z częstymi w zimie opadami śniegu), a na centralnych i północnych równinach Tracji, Macedonii i Tesalii – umiarkowany kontynentalny. W rejonach tych koncentruje się rolnictwo. Oprócz oliwy i winnej latorośli produkuje się zboża (głównie pszenicę), kukurydzę i sporo tytoniu (w Tracji).

Na terenie kontynentalnej Grecji przyroda jest zdumiewająco różnorodna. Dominuje roślinność i fauna śródziemnomorska, ale rejony podgórskie przypominają północną Europę. Rosną tam buki, dęby i kasztanowce, a w lasach żyją dziki i wilki. Kiedyś gęste górskie ostępy były siedliskiem brunatnych niedźwiedzi, ale zdaje się, iż przeszły one północne granice i dziś mieszkają u słowiańskich sąsiadów Greków.

NAJSŁYNNIEJSI GRECY

Nie było w dziejach ludzkości narodu, który wydałby tak wiele tak ważnych osób mających wpływ na powstanie i rozwój kultury całego świata. Dlatego wybór zaledwie kilku najważniejszych postaci wydaje się nie tylko trudny, ale wręcz niemożliwy. Równie powierzchowny może być także wybór obszarów ludzkiej działalności i myśli.

HOMER

Nie ma częściej cytowanego autora w historii literatury i jednocześnie mniej znanego niż Homer. Niektórzy badacze powątpiewają nawet w jego istnienie, inni zaś sugerują, że był... kobietą. Ale jak mówi *Odyseja*, tylko „bogowie znają wszystkie rzeczy”.

Żyjący w VIII w. p.n.e. Homer uchodzi za autora eposów *Iliada* i *Odyseja*, choć niektórzy uważają, że pod tym imieniem ukrywała się grupa poetów pochodzących z wyspy Chios. Prawdopodobnie jednak był to jeden człowiek, zapewne wędrowny pieśniarz, aoida, który zbierał przygodne historie, wiersze oraz podania, a następnie śpiewał je lub recytował dla pieniędzy na rynku lub w gospodzie. Choć dziś kilkanaście miast walczy o uznanie ich jego miejscem urodzenia, za życia poeta nie miał nawet dachu nad głową.

▲ Posąg upamiętniający Homera

◀ Jean-Auguste-Dominique Ingres, *Apoteoza Homera* (fragment)